

ŠPECIÁLNE ZBIERKY VO VOJENSKOM HISTORICKOM ARCHÍVE V TRNAVE

ARPÁD KELENYEI

KELENYEI, A.: Special collections in the Military Historical Archive in Trnava. *Military History*, 3,3, 1999, pp 126 – 129, Bratislava.

The author analysed in his informative report the intent of Military Historical Archive to divide historical documents and other material providing evidence on military history of Slovakia into four archive structural components: archive funds, archive collections, special collections and archive informatics. He provides a brief characteristic of the components and outlines the concept of their arrangement.

Military Archives. Slovakia. Military Historical Archive.

Po vzniku Vojenského historického archívu v Trnave ako súčasť Vojenského historického ústavu v Bratislave medzi prvé kroky patrilo vypracovanie koncepcie budovania tohto nového archívu celoštátneho významu. Vychádzajúc z poslania archívu v procese vojenskohistorického výskumu, zachovania historických dokumentov a ďalších materiálov, ktoré vydávajú svedectvo o vojenských dejinách Slovenska, sa stanovili štyri základné štrukturálne zložky archívu: archívne fondy, archívne zbierky, špeciálne zbierky a archívna informatika.

Rozlíšenie archívnych zbierok a špeciálnych zbierok sa zakladá na zámere vytvárať archívne zbierky ako súbor kópií (fotokópie a xerokópie) archívnych dokumentov získaných z domácich a zahraničných archívov, ako aj od súkromných osôb.

V špeciálnych zbierkach Vojenského historického archívu sa sústreďujú menej typické archívne materiály, ktoré poskytujú doplnkové informácie o vojenských dejinách Slovenska. Z produktov vojenských orgánov a inštitúcií sa do špeciálnych zbierok zaraďujú najmä vojenské predpisy, vojenské výcvikové filmy, vojenské periodiká, učebné texty vojenských škôl, vojenské mapy a vojenské názorné, propagačné a informačné materiály. Okrem toho sa do špeciálnych zbierok získavajú aj rôzne písomnosti od vojenských i civilných osôb (spomienky, životopisy, korešpondencia, osobné doklady), diplomové a dizertačné práce frekventantov a absolventov vojenských škôl, vojenskohistorické štúdie, expertízy a monografie. Osobitná pozornosť sa venuje získavaniu a spracúvaniu fotografického materiálu s vojenskou tematikou od vojenských i civilných osôb a inštitúcií.

Vzhľadom na veľkú obsahovú i formálnu rozmanitosť uvedeného materiálu bolo potrebné vypracovať koncepciu jeho usporiadania. Na základe obsahovej analýzy už existujúcich dokumentov a predpokladaného získavania v budúcnosti sa vytvorilo 16 druhov zbierok pod súhrnným označením špeciálne zbierky. Zároveň sa stanovila štandardná metodika ich spracúvania (s odchýlkami, ktoré vyplývajú z osobitosti obsahu a forma jednotlivých druhov), ktorá spočíva v piatich základných úkonoch.

1. Usporiadanie materiálov podľa ich obsahu a formy a aj so zreteľom na ich racionálne priestorové uloženie.
2. Vytvorenie inventárnych jednotiek a ich evidencie v prírastkovej knihe príslušnej zbierky.
3. Vypracovanie autorskej alebo názvovej kartotéky (podľa charakteru zbierky) s uvedením základných údajov o každej inventárnej jednotke.
4. Vypracovanie tematickej kartotéky so stručnou charakteristikou obsahu každej inventárnej jednotky.
5. Vypracovanie orientačného tematického katalógu s uvedením počtov inventárnych jednotiek v každom tematickom súbore.

Zbierka fotografií predstavuje najrozsiahlejšiu a pre bádateľov najatraktívnejšiu súčasť špeciálnych zbierok. Tvoria ju 15 745 fotografických jednotiek (fotografickou jednotkou sa rozumie náhľadová karta s pozitívom 13 x 18 cm, s negatívom, základnými údajmi o fotografii a s jej popisom). Fotografie sú usporiadané chronologicko-tematicky od starších vojensko-historických udalostí po súčasnosť. Zbierka sa vnútorne člení na 24 základných tematických súborov, ktoré sa podľa množstva čiastkových tém a počtu fotografií ďalej delia na 182 tematických skupín. Tento systém usporiadania umožňuje rýchlo vyhľadať fotografie s požadovanou tematikou a poskytnúť ich záujemcom na prezretie. V zbierke absolútne prevažujú fotografie od prvej svetovej vojny po súčasnosť. Zo starších dejín zatiaľ jediným cenným súborom je 190 fotografií (fotoreprodukcie náčrtov, rytín a obrazov) bojových scén, pevností a osobností z obdobia protitureckých vojen, stavovských povstaní a revolučných rokov 1848 – 1849 v Uhorsku, ktoré boli získané z Vojenského múzea v Budapešti. Z novších dejín je to najmä súbor viac ako 3600 fotografií o Slovenskej republike a Slovenskej armáde z rokov 1939 – 1945 a súbor viac ako 1000 fotografií o Slovenskom národnom povstaní. Vďaka porozumeniu zo strany Tlačového a informačného strediska Ministerstva obrany Slovenskej republiky a redakcie Obrany získal archív viac ako 1500 fotografií o vzniku, výstavbe a činnosti Armády Slovenskej republiky od roku 1993. Ďalším zdrojom obohatenia tohto súboru môžu byť fotografie, ktorými disponuje Generálny štáb Armády Slovenskej republiky. K zbierke fotografií je vedená prírastková kniha a je vypracovaný orientačný tematický katalóg.

Zbierka vojenských filmov. Základ zbierky vytvorili výcvikové a náukové filmy získané z bývalej Vojenskej vysokej školy pedagogickej v Bratislave a z bývalých vojenských stredných škôl v Žiline a Novom Meste nad Váhom. Zbierku obohatili aj filmy o civilnej obrane, ktoré archívu darovalo Okresné stredisko Združenia športových a technických činností v Trnave. Fyzicky sú filmy usporiadané prírastkovým spôsobom, ale osobitne je kinematografia, diafilmy a diapozitívy. K zbierke je vypracovaná prírastková kniha, tematická a názvová kartotéka, ako aj orientačný tematický katalóg. Podľa obsahu sa filmy v katalógu členia na 22 tematických súborov, ktoré sa vnútorne ďalej členia na 129 tematických skupín, čo umožňuje rýchlo získať prehľad o obsahovej štruktúre zbierky. Zbierku tvorí 641 titulov kinematografických filmov (16 a 35 mm), 297 titulov diafilmov a 135 titulov diapozitívov, ktoré boli vyrobené do roku 1989. Najpočetnejšie sú súbory s tematikou výcviku a techniky motostreleckých útvarov (67 titulov), tankových útvarov (98 titulov), útvarov letectva a protivzdušnej obrany (74 titulov), ženijného vojska (43 titulov), automobilového vojska (56 titulov) a tylového zabezpečenia vojsk (99 titulov). V zbierke sa nachádzajú aj súbory všeobecnovzdelávacích filmov (103 titulov), prírodovedných filmov (52 titulov), filmov s technickou problematikou (79 titulov) a vojensko-historických filmov (43 titulov). Archív disponuje prístrojmi na premietanie 16 mm filmov, diafilmov a diapozitívov, a preto môže oprávneným záujemcom na požiadanie vybrané tituly aj premietnuť.

Zbierka vojenských predpisov sa začala vytvárať od roku 1995 postupným získavaním vyradených predpisov z bývalých vojenských stredných škôl v Žiline, Martine a Nitre, ale najmä z Generálneho štábu Armády Slovenskej republiky. Tak sa podarilo sústrediť 92 titulov predpisov Československej armády vydaných v rokoch 1945 – 1960 a 2285 titulov vydaných v rokoch 1961 – 1989 (v počte titulov sú zahrnuté vydania v českom a slovenskom jazyku, ako aj prípadné duplikáty). V rámci delimitácie archívnych fondov z Vojenského historického archívu v Prahe bolo získaných 74 titulov (vrátane duplikátov) predpisov Slovenskej armády z rokov 1939 – 1945. Z bývalého Oddelenia vojenských dejín Slovenska v Bratislave boli do archívu prevedené predpisy Československej armády z rokov 1918 – 1939 v počte 76 titulov originálov a 13 titulov fotokópií (vrátane duplikátov), ako aj 12 titulov fotokópií predpisov Slovenskej armády z rokov 1939 – 1945. V zbierke sa nachádza spolu 2552 titulov vojenských predpisov (vrátane duplikátov). Tak isto je vypracovaná prírastková kniha a tematická kartotéka.

Zbierka vojenských periodík vzhľadom na obmedzené možnosti a zdroje sústreďuje na získavanie časopiseckých a odborných zborníkových materiálov z nedávnej minulosti a súčasnosti. Aj v tomto prípade jej základ vytvorili materiály získané z bývalých vojenských stredných škôl, Sekcie administratívneho a hospodárskeho zabezpečenia Ministerstva obrany Slovenskej republiky, z bývalého Okresného výboru Zväzarmu v Trnave a v menšej miere aj od súkromných osôb. Väčšinu zbierky tvoria periodiká z rokov 1960 – 1989. Zo staršieho obdobia sú to len niektoré nekompletné periodiká vydávané v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. Súčasťou zbierky sú aj periodiká vydávané Ministerstvom obrany Slovenskej republiky a Generálnym štábom Armády Slovenskej republiky od roku 1993. Zbierka je v štádiu spracovávania.

Zbierka vojenskoodborných prác. Do zbierky sa zaraďujú učebné texty vojenských škôl, diplomové a dizertačné práce, vojenské vedecké zborníky a odborné práce vydávané v rezorte obrany. Doteraz sústredené materiály pochádzajú z Ministerstva obrany Slovenskej republiky, z bývalých vojenských stredných škôl a z Vojenskej akadémie v Liptovskom Mikuláši. Zbierka nie je spracovaná.

Zbierka vojenskohistorických prác. Jej jadro tvoria kópie rukopisov vojenskohistorických štúdií, expertíz a monografií, ktoré boli získané od ich autorov alebo prostredníctvom iných osôb. Patria sem aj materiály z historických konferencií a seminárov, podkladové štúdie k syntetickým vojenskohistorickým prácam a kópie (fotokópie a xerokópie) starších a ťažšie dostupných publikácií z domácej a zahraničnej produkcie. Do zbierky sa zaraďujú aj diplomové a dizertačné práce so zameraním na vojenskú históriu. Zbierka nie je spracovaná.

Zbierku vojenských máp tvorí 603 základných mapových titulov s celkovým počtom 6462 kusov máp vrátane duplikátov. Obsahuje všeobecnozemepisné, politické a hospodárske mapy sveta, kontinentov a ich častí, ako aj jednotlivých štátov. Rozsiahly je súbor všeobecnozemepisných a špeciálnych máp Európy a európskych štátov. Najväčšiu časť zbierky tvoria všeobecné, špeciálne, administratívne a topografické mapy Československa vydané sčasti v predvojnovom a väčšinou v povojnovom období. Z historických máp sú to najmä mapy územného a politického vývoja sveta, Európy a Československa, mapy a náčrty vojenských operácií v 1. a 2. svetovej vojne, Slovenského národného povstania a bojovej činnosti 1. československého armádneho zboru v ZSSR. Cennou časťou zbierky sú mapy z obdobia protitureckých a protifrancúzskych vojen vedených princom Eugenom Savojským v službách Habsburgovcov a z obdobia vojen vedených Máriou Teréziou. Zbierka je spracovaná len orientačne pre vnútornú potrebu.

Zbierku kroník a denníkov vojenských útvarov sa zatiaľ nepodarilo v dostatočnej miere naplniť. V rámci delimitácie archívnych fondov z Vojenského historického archívu v Prahe sa získali len kroniky niektorých útvarov Československej armády dislokovaných v rokoch 1918 – 1939 na Slovensku. Zbierka sa dá podstatne rozšíriť len získaním kópií kroník ďalších vojenských útvarov súvisiacich so Slovenskom, a najmä kroník tých plukov Československých légii v Rusku, Taliansku a Francúzsku, v ktorých vo väčšej miere slúžili aj Slováci. Je v štádiu tvorby.

Zbierka vojenských názorných materiálov. Sem sa zaraďujú vojenské propagačné a osvetové materiály, plagáty, letáky, obrazové súbory a pohľadnice s vojenskou tematikou. Je v štádiu tvorby.

Zbierka spomienok vojenských osobností obsahuje 502 titulov spomienok, ktorých autorami sú bývalí príslušníci rakúsko-uhorskej armády a Československých légii v 1. svetovej vojne, Československej armády v rokoch 1918 – 1939, Slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945 a účastníci československého zahraničného a domáceho odboja v rokoch 2. svetovej vojny. Najviac spomienok sa týka 1. československej armády na Slovensku a partizánskych jednotiek počas Slovenského národného povstania, 1. československého armádneho zboru v ZSSR, slovenskej armády a jej poľného ťaženia v ZSSR v rokoch 1941 – 1944. K zbierke je vypracovaná prírastková kniha a autorská kartotéka. Pripravuje sa tematická kartotéka a orientačný tematický katalóg.

Zbierka osobných dokladov vojenských osôb. Do zbierky sa získavajú a zaraďujú originály a kópie vojenských preukazov, menovacích dekrétov, potvrdení o vojenskej službe, zajatí a účasti v odboji, osobné dotazníky a ďalšie osobné materiály. Zbierka je v štádiu tvorby.

Zbierka pozostalostí vojenských osobností je určená na sústredenie väčšieho množstva rôznorodých materiálov získaných od vojenských osobností, ktoré je potrebné z rôznych dôvodov zachovať ako jeden archívny celok. V zbierke sú zatiaľ tri komplety materiálov takéhoto charakteru. Od československého legionára Rudolfa Gábriša, od veliteľa 101. pluku 2. technickej divízie Slovenskej armády v Taliansku pplk. Jarošlava Kmicikieviča a od vojenského historika Bohuslava Gracu. Zbierka nie je spracovaná.

Zbierku zvukových záznamov tvoria magnetofónové nahrávky spomienok účastníkov domáceho a zahraničného protifašistického odboja, besied a seminárov s účastníkmi odboja a vojenskohistorických konferencií. Zbierka obsahuje 93 titulov samostatných nahrávok, z ktorých 28 titulov je prepísaných do textovej formy a zaradených do zbierky spomienok. Ďalšie tituly sa postupne spracúvajú a zaraďujú do príslušných zbierok. Zbierka je evidovaná v prírastkovej knihe.

Zbierka mikrofilmov, ktorú tvorí 557 inventárnych jednotiek s celkovým počtom 164 593 záberov, je svojím obsahom značne rozmanitá a pestrá, pretože je v nej zastúpená takmer celá škála archívnych a špeciálnych zbierok. Väčšinu mikrofilmových titulov predstavujú snímky archívnych inventárov a archívnych dokumentov z domácich a zahraničných archívov (Praha, Budapešť, Kyjev), ktoré sa týkajú vojenskej problematiky od polovice 19. do polovice 20. storočia. Pomerne bohato sú zastúpené aj snímky rôznych vojenských materiálov, ako sú predpisy, smernice, rozkazy, zoznamy osôb a výbery z vojenských a civilných periodík. Početné sú aj snímky vojenskohistorických štúdií, monografií a syntetických prác z domácej a zahraničnej produkcie. Z väčšiny mikrofilmových titulov sú už vyhotovené pozitívy a podľa charakteru materiálov zaradené do príslušných archívnych alebo špeciálnych zbierok. Zbierka je evidovaná v prírastkovej knihe a je orientačne spracovaná pre vnútornú potrebu.

Zbierku článkov a výstrižkov z tlače tvoria fotokópie rozmanitých materiálov s vojenskou problematikou z dobových periodík od konca 19. storočia do roku 1970. Podstatnú časť zbierky predstavujú výbery článkov s tematikou Slovenského národného povstania zo slovenských a českých periodík z rokov 1945 – 1965. Zbierka nie je spracovaná.

Zbierka zákonov. V zbierke sa sústreďujú zákony, vládne nariadenia, rezortné vyhlášky, smernice a vykonávacie predpisy, ktoré sa dotýkajú branných a vojenských otázok. Materiály tohto charakteru sú v zbierke čiastočne zastúpené z obdobia Rakúsko-Uhorska, Československej republiky 1918 – 1939, Slovenskej republiky 1939 – 1945 a zlomkovite aj z povojnového obdobia. Zbierka je v štádiu tvorby a nie je spracovaná.

Naplnenie plánovaných zámerov vo vytváraní jednotlivých druhov špeciálnych zbierok však do veľkej miery závisí aj od ochoty širšej vojenskej i civilnej verejnosti venovať materiály takéhoto charakteru Vojenskému historickému archívu v Trnave. V zbierkach okrem iného absentujú najmä materiály o Domobrane a slovenských technických divíziách v Maďarsku a Taliansku v záverečnej etape 2. svetovej vojny, ako aj o účasti Slovákov v československom zahraničnom odboji na Západe v rokoch 1939 – 1945. Takmer celkom chýbajú spomienkové materiály od príslušníkov Československej armády z rokov 1948 – 1989. Vojenský historický archív v Trnave s vďakou prijme každú iniciatívu, ktorá pomôže rozšíriť už existujúce zbierky. Vieme, že čas neúprosne plynie a v pamäti účastníkov historických udalostí spomienky nielen blednú, ale žiaľ, často s nimi aj odchádzajú. Archív však zostáva a všetko, čo sa mu podarí zachovať, odovzdá budúcim generáciám, aby nezabudli na dejinotvorné činy svojich predkov.*

*Počet archívnych jednotiek uvádzaný v jednotlivých druhoch špeciálnych zbierok je stav k 1. 1. 1999.